

Шепельова М. В.,

Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України,

м. Київ

m.shepelyova@gmail.com

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ХУДОЖНЬОГО СПРИЙМАННЯ ТА ОСОБИСТІСНИХ ТВОРЧИХ ХАРАКТЕРИСТИК СТУДЕНТІВ

В статті представлено дослідження співвідношення показників художественного сприйняття і особистісних творчих характеристик студентів на основі аналізу їх взаємозв'язку. Силу зв'язку креативності і оцінки студентами ступеня проявлення художественних ознак в картині при її сприйнятті ми розглядаємо як узгодженість або конфліктність між ними. Виявлена загальна тенденція до посилення багатовимірної лінійної зв'язку оцінки цих художественних ознак картини, які впливають на загальне враження від неї, з особистісними творчими характеристиками студентів.

Ключевые слова: *художественное восприятие, личность, креативность, художественные признаки картин, согласованность/конфликтность восприятия, студенты.*

In the article the research of artistic perception indicators and student's personality creative features balance basing on the analysis of their correlation is presented. Correlation strength of creativity and estimation of artistic indicators' display in the painting we observe as consistency or conflict between them. We found general tendency to the strengthening of multiple linear correlation of the artistic indicators', which influence on its' general impression, estimation and student's personality creative features.

Key words: *artistic perception, personality, creativity, paintings' artistic features, consistency/conflict of perception, students.*

Результат сприймання картини значною мірою обумовлюється художніми особливостями самого твору, але у той же час, при взаємодії з глядачем, відбуваються певні активні перетворення змісту художнього твору, на що звертають увагу ряд дослідників.

В тому разі, якщо перетворення змісту художнього твору при сприйманні здійснюються відірвано від самого художнього твору, виникають враження, які не стосуються змісту твору. Як зазначає М. М. Волков, мимовільне фантазування, суб'єктивний біг неконтрольованих асоціацій є перешкодою для прийняття враження від картини [1]. Все ж таки, при сприйманні художнього твору глядач сприймає те, що задано митцем. Б. С. Мейлах також звертає увагу на те, що суб'єктивна інтерпретація твору повинна мати свої межі оскільки може призвести до повного викривлення змісту твору і самого задуму, якщо твір стає лише імпульсом для виникнення у свідомості глядача нових образів та

асоціацій, які не мають відношення до авторського задуму. До таких викривлень також, на думку автора, призводить примітивно-натуралістичний підхід глядача до мистецтва [5].

Через те, що у творах мистецтва дійсність відображається з оригінальної точки зору художника та за допомогою незвичних прийомів та способів зображення, при сприйманні необхідно віднести незвичні творчі прийоми зображення до аспекту відомої зображуваної дійсності, тобто узгодити власні уявлення про нього з уявленнями художника, що, на наш погляд, можна пов'язати з творчістю при сприйманні картин.

Зважаючи на це, при дослідженні сприймання творів живопису необхідно враховувати співвідношення оцінки студентами особливостей самого твору, а саме художності твору, та особистісних творчих характеристик студентів. Взаємозв'язок креативності та оцінки студентами ступеня прояву художніх ознак у картині при її сприйманні ми розглядаємо як узгодженість або конфліктність між ними.

Однією з ознак конфлікту у загальному плані є виникнення напруження від труднощів у подоланні протиріч між внутрішніми імпульсами суб'єкта і зовнішнім впливом [2].

Подібне напруження виникає і при сприйманні творів живопису. З одного боку існують певні спеціальні художні прийоми, які застосовує митець для передачі власного задуму, особливості організації творчого мислення, своєрідність бачення зображеного, власна життєва позиція художника, а з іншого – глядач зі своїми індивідуально-психологічними особливостями, світоглядом та ін. Іншими словами, підвищення узгодженості між оцінкою художніх ознак картини та особистісними творчими характеристиками студентів означає, що знайдено «спільну мову» у взаємодії глядача з твором живопису, а оцінювання творів живопису з точки зору їх художньої цінності із залученням власного творчого підходу сформувалося у студентів в індивідуальну властивість. Вміння знаходити та реалізовувати творчий підхід до будь-якої справи, властиве саме для молоді, В. В. Давидов [3] вважав показником сформованості основ особистості.

Визначення рівня креативності у студентів здійснювалося із застосуванням опитувальника особистісних творчих характеристик Вільямса, модифікованого О. Є. Тунік [9], який дозволяє визначити такі особливості творчої характеристики: ризикованість, допитливість, складність (комплексність) та уяву. Також оцінюється сумарна оцінка за методикою. За даними О. Є. Тунік ці показники тісно пов'язані з творчими проявами особистості: «Чим вища сира оцінка людини, яка має позитивні почуття до себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатною піти на ризик і розібратися у

складних проблемах вона є; усі перераховані вище особистісні фактори тісно пов'язані з творчими здібностями» [9, с. 50]. Ризикованість має такі прояви: конструктивне сприйняття критики, припущення можливості невдачі; намагання висувати припущення, здогади; діяти у неструктурованих умовах; захищати власні цілі. Складність (комплексність) проявляється у пошуку багатьох альтернатив; баченні різниці між тим, що є, і тим, що могло б бути; прагненні привести в порядок непорядковане; розбиратися у складних проблемах, сумніватися у єдиному вірному рішенні. Проявами допитливості є гра ідеями, пошук виходу з невизначених ситуацій, цікавість до загадок, головоломок; роздуми над прихованим сенсом явищ. Уява проявляється у здатності до візуалізації та побудові образів мислення, довірі до інтуїції, переході за межі реального світу [9, с.12].

Для оцінки студентами картин ми застосовували розроблений нами опитувальник [4], який включає такий перелік основних художніх ознак творів живопису:

1) професійність художника (вміння втілювати формальні характеристики творчого задуму засобами живопису);

2) творчий підхід художника (застосування митцем специфічних живописних засобів та прийомів, які більшою мірою стосуються змістових характеристик твору);

3) актуальність твору для глядача (проявляється в зацікавленості глядача твором);

4) візуальна привабливість картини (здатність картини привертати увагу глядача та спонукати до її більш детального сприйняття);

5) настрої, який виражає картина (настрій у картині передається через характер ліній, мазків, кольори, контрасти та викликає емоційний відгук глядача, який надалі створює емоційний фон сприймання);

6) багатозначність художнього образу (можливість неоднозначного тлумачення змісту, закладеного у твір митцем);

7) композиція картини (будова, розташування та співвідношення складових частин твору);

8) кольорова гамма (гармонійність та приємність для глядача взаємовідношення кольорів на картині);

9) загальне враження від картини (чи подобається вона взагалі).

Досліджуваним було запропоновано оцінити художність трьох кольорових репродукцій сюжетних картин різних художників, стилів та жанрів: картину І. К. Айвазовського «Дев'ятий вал», І. Глазунова «Тутаїв став» та Л. Афремова «Автобусна зупинка». У обраних нами картинах можна простежити градацію за глибиною сюжету, від глибокого (робота І. Айвазовського) до поверхового

(робота Л. Афремова). Картина «Дев'ятий вал» вражає глибиною сюжету та актуальністю теми картини для сьогодення, є визнаним витвором мистецтва, тому роботи художника І. Айвазовського, хоча і не є сучасними за хронологією, та все ж таки залишаються сучасними за змістом.

Темою пейзажних робіт І. Глазунова є єдність людини з природою та самотність. У сучасних умовах життя у великих містах, серед величезного нагромадження транспортних засобів, підвищення ритму життя та нагромадження інформаційних технологій, сучасній людині не вистачає спілкування з природою.

Сюжет картини Л. Афремова є досить буденним, а основне навантаження у творі зроблено, на наш погляд, на яскравість фарб та виразність мазків, що відображає сучасні тенденції у живописі. Змістова сторона картини є дуже важливою через те, що вона входить до основних критеріїв художності твору мистецтва. Спираючись на те, що художність твору є інтегративною якістю мистецтва і великою мірою визначає художність сприймання твору глядачем, серед усього розмаїття напрямків та стилів сучасного живопису ми обрали саме сюжетні картини. До характеристик художності входять пізнавальна ємність та система оцінок (ціннісно-орієнтаційний компонент) [8], які втілюються саме у сюжеті картини.

Вибірку склали 46 студентів Київського університету імені Бориса Грінченка. З метою визначення змін, які відбулися у сприйманні студентами творів живопису проведено два діагностичних зрізи. Активізація змін у сприйманні студентами творів живопису проходила у спеціально організованих умовах навчання.

Визначення узгодженості/конфліктності у взаємодії зазначених параметрів при сприйманні студентами картин здійснювалося методом множинної кореляції [7]. Оцінювалися наявність зв'язку, його сила, та зміна сили зв'язку. Саме посилення зв'язку між досліджуваними параметрами (у другому зрізі, порівняно з першим) розглядається як підвищення узгодженості у сприйманні студентами картин з їх особистісними творчими характеристиками. Розглядати у психологічних дослідженнях зв'язки між різними параметрами індивідуальності як характеристику розвитку індивідуальних властивостей запропонував В. С. Мерлін [6].

Далі у таблицях представлено художні ознаки, оцінка студентами яких впливає на загальне враження від картин (за результатами наших попередніх досліджень [4]) та їх множинний лінійний зв'язок з ризикованістю, складністю, допитливістю та уявою студентів у першому та другому зрізах.

Розглянемо зв'язки оцінки художніх ознак картини І. Айвазовського «Дев'ятий вал» з особистісними творчими характеристиками студентів у першому та другому зрізах (табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти множинної кореляції (R) оцінки художніх ознак, що впливають на загальне враження від картини І. Айвазовського «Дев'ятий вал» з особистісними творчими характеристиками студентів у першому та другому зрізах

	Оцінка художніх ознак картини										
	1 зріз						2 зріз				
	A	B	C	D	E	I	A	B	D	G	I
R	0,19	0,25	0,25	0,26	0,3	0,18	0,5	0,24	0,25	0,54	0,49
p	0,82	0,61	0,61	0,58	0,4	0,85	0,02	0,66	0,61	0,01	0,02

Примітка. R – коефіцієнт множинної кореляції, p – рівень статистичної значущості; A – оцінка настрою, який виражає картина, B – оцінка візуальної привабливості, C – оцінка композиції, D – оцінка кольорової гами, E – оцінка професійності художника, G – оцінка багатозначності художнього образу, I – оцінка загального враження від твору.

У першому зрізі зв'язки оцінки художніх ознак картини І. Айвазовського «Дев'ятий вал» з особистісними творчими характеристиками студентів досліджуваної вибірки досить незначні. Найменше пов'язані з показниками креативності студентів оцінка загального враження від картини та оцінка настрою, який виражає картина. Отже, оцінки цих показників найменше узгоджені з особистісними творчими характеристиками студентів при сприйманні картини.

У другому зрізі, порівняно з першим, спостерігається посилення зв'язків оцінки художніх ознак, що впливають на загальне враження від картини з особистісними творчими характеристиками студентів. А саме, посилюється зв'язок оцінок студентами настрою, який виражає картина, який навіть досягає рівня статистичної значущості $p=0,02$ (на відміну від попереднього $p=0,98$). Також збільшився зв'язок загального враження від картини з креативністю. Рівень статистичної значущості досягає також $p=0,02$ (на відміну від попереднього $p=0,85$). Крім того, оцінка багатозначності художнього образу також має суттєвий зв'язок з креативністю студентів (статистична значущість $p=0,01$). Це свідчить про підвищення узгодженості між зазначеними

характеристиками. Зв'язок оцінок студентами кольорової гама та візуальної привабливості картини з креативністю практично не змінився.

Зв'язок оцінки художніх ознак, що впливають на загальне враження від картини І. Глазунова «Тутаїв став» з особистісними творчими характеристиками студентів у першому та другому зрізах представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Коефіцієнти множинної кореляції (R) оцінки художніх ознак, що впливають на загальне враження від картини І. Глазунова «Тутаїв став» з особистісними творчими характеристиками студентів у першому та другому зрізах

	Оцінка художніх ознак картини									
	1 зріз					2 зріз				
	В	Д	Е	Н	І	В	Д	Ф	Н	І
R	0,25	0,36	0,27	0,29	0,17	0,27	0,19	0,27	0,38	0,3
p	0,61	0,22	0,54	0,44	0,88	0,54	0,82	0,54	0,16	0,43

Примітка. R – коефіцієнт множинної кореляції, p – рівень статистичної значущості; В – оцінка візуальної привабливості, Д – оцінка кольорової гама, Е – оцінка професійності художника, Ф – оцінка творчого підходу художника, Н – оцінка актуальності картини, І – оцінка загального враження від твору.

Стосовно картини І. Глазунова «Тутаїв став», у першому зрізі зв'язки оцінок візуальної привабливості, професійності художника, актуальності та загального враження від твору з особистісними творчими характеристиками студентів досліджуваної вибірки досить незначні. Найсильніший, порівняно з іншими показниками, зв'язок виявлено у оцінки студентами композиції картини. Отже, оцінки цього показника найбільше узгоджені з особистісними творчими характеристиками, властивими студентам та викликає найменше напруження.

Характерним для оцінок загального враження від картини та її актуальності у другому зрізі (порівняно з першим) є підвищення їх зв'язку з ризикованістю, складністю, допитливістю та уявою студентів. Менш значущий зв'язок з креативністю мають оцінки студентами візуальної привабливості та творчого підходу художника. Хоча послабився зв'язок оцінки композиції картини, в цілому спостерігається позитивна динаміка у бік підвищення зв'язку художніх ознак, які враховуються студентами при формуванні загального враження від картини І. Глазунова «Тутаїв став» з особистісними творчими

характеристиками студентів, що також свідчить про підвищення узгодженості між цими показниками.

Розглянемо тепер зв'язки художніх ознак, які враховуються студентами при формуванні загального враження від картини Л. Афремова «Автобусна зупинка» з творчістю студентів (табл. 3).

Таблиця 3

Коефіцієнти множинної кореляції (R) художніх ознак, що впливають на загальне враження від картини Л. Афремова «Автобусна зупинка» з особистісними творчими характеристиками студентів у першому та другому зрізах

	Оцінка художніх ознак картини								
	1 зріз				2 зріз				
	D	F	H	I	B	D	F	E	I
R	0,25	0,32	0,2	0,28	0,39	0,41	0,31	0,3	0,51
p	0,61	0,35	0,78	0,66	0,14	0,09	0,37	0,43	0,01

Примітка. R – коефіцієнт множинної кореляції, p – похибка; B – оцінка візуальної привабливості, D – оцінка кольорової гами, E – оцінка професійності художника, F – оцінка творчого підходу художника, H – оцінка актуальності картини, I – оцінка загального враження від твору.

Найменше пов'язані з креативністю оцінки студентами актуальності, кольорової гами та загального враження від картини Л. Афремова «Автобусна зупинка». Дещо більше творчість студентів узгоджується з оцінками творчого підходу художника.

Характерно, що у порівнянні з першим зрізом, у другому зв'язок між досліджуваними параметрами збільшився. Особливо це стосується показників «оцінка кольорової гами картини» та «оцінка загального враження від картини», у яких зв'язок навіть досягає статистичної значущості ($p=0,09$ і $p=0,01$ відповідно). Зв'язок показника «оцінка творчого підходу художника» з особистісними творчими характеристиками студентів майже не змінився. Крім того, у до змісту сприймання цієї картини додалося ще два показники, які не входили до його складу у першому зрізі, а саме: оцінка візуальної привабливості картини та професійності художника, які теж досить сильно пов'язані з особистісними творчими характеристиками студентів.

Висновки. Таким чином, визначено загальну тенденцію до посилення множинного лінійного зв'язку оцінки тих художніх ознак картини, які впливають на загальне враження від неї з особистісними творчими характеристиками студентів. Отже, зв'язок оцінки художніх ознак картини з

особистісними творчими характеристиками студентів можна визначити як особливість сприймання живопису, яка проявляється в узгодженості/конфліктності між цими показниками.

Такі особистісні творчі характеристики, як ризикованість, допитливість, складність та уява визначають готовність студентів до проявів власної творчості при сприйманні картин. Тому їх узгодженість з оцінкою художніх ознак дозволяє сприймати картину творчо, та у той же час, не відірвано від властивих їх характеристик.

Ризикованість дозволяє сприймати оригінальні прийоми художника, відмовлятися від стереотипів, приймати хід думок митця, при оцінці художності картини керуватися більшою мірою власними враженнями, ніж загальноприйнятими думками. Допитливість створює умови для зацікавленості картиною, пошуку незрозумілого, суперечливого. Складність дозволяє більш глибоко розібратися у тонкощах творчого задуму художника. Уява реалізується при сприйманні картини у розумінні умовності художнього образу, у створенні різних аналогій, здатності уявити себе учасником подій, зображених на картині.

Тому, чим більший зв'язок між оцінкою художніх ознак картини та особистісними творчими характеристиками студентів, тим більш гармонійним є сприйняття картини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Н. Н. Восприятие картины / Н. Н. Волков. – М. : Просвещение, 1969. – 56 с.
2. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 544 с.
3. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М. : Просвещение, 1986. – 281 с.
4. Кокарева М. В. Психологічні особливості сприймання студентами творів сучасного живопису: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / М. В. Кокарева ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2013. – 20 с.
5. Мейлах Б. С. Художественное восприятие как научная проблема / Б. С. Мейлах // Художественное восприятие : сборник / под ред. Б. С. Мейлаха. – М., 1971. – С 10–29.
6. Мерлин В. С. Очерк интегрального исследования индивидуальности / В. С. Мерлин. – М. : Педагогика, 1986. – 256 с.
7. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования: анализ и интерпретация данных : учеб. пособие / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.
8. Новиков А. М. Методология художественной деятельности / А. М. Новиков. – М. : Эговес, 2008. – 72 с.
9. Туник Е. Е. Модифицированные креативные тесты Вильямса / Е. Е. Туник. – СПб. : Речь, 2003. – 96 с.